

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้เน้นการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานเป็นหลัก แม้จะประสบความสำเร็จอย่างดี แต่ก็ทำให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ด้านรายได้ระหว่างคนในชนบทและในเมือง ปัญหาการหย่อนยานทางศีลธรรม และการเอารัดเอาเปรียบ เนื่องจากการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาไม่สม่ำเสมอทุกพื้นที่และทุกกลุ่ม ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมที่ดั้งเดิมเริ่มจากหายไปพร้อมกับความล่มสลายของสถาบันครอบครัว สำหรับประชากรภาคเกษตรซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ร้อยละ 63.1 ของประเทศ มีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าประชากรนอกภาคเกษตรเกือบ 9 เท่าตัว เมื่อพิจารณาในภาพรวมของการกระจายรายได้พบว่า สัดส่วนรายได้ของประชากรภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรต่างกันมากขึ้น จาก 1:7.52 เป็น 1:7.89, 1:8.12, 1:9.7 และ 1:13.4 เท่า ตามลำดับ นับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2540 ก) สรุปได้ว่า แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไม่ได้ช่วยให้เกษตรกรมีฐานะและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแต่อย่างใด

การแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่เน้นการพัฒนาแบบองค์รวม ให้คนเป็นศูนย์กลางและมุ่งเพิ่มศักยภาพของท้องถิ่นให้สามารถปกครองตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม เน้นการกระจายความเจริญสู่ท้องถิ่น กระจายอำนาจสู่ชุมชนและครอบครัวในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองและสังคม ตลอดจนการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในและนอกระบบ ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ความต้องการของชุมชน การส่งเสริมการรวมตัวของ ชุมชน สนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนทุกรูปแบบ ให้เข้าใจบทบาทและหน้าที่สิทธิหน้าที่ขององค์กรชุมชน เป็นเครือข่ายเพื่อพบปะแลกเปลี่ยนปัญหาร่วมกัน

จากนโยบายดังกล่าวหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนจึงมีการจัดทำแผนงานโครงการพัฒนาสตรีที่เน้นการส่งเสริมบทบาทและการมีส่วนร่วมของสตรีเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรเพื่อเป็นแกนกลางในการบริการและพัฒนาตนเองของสตรี โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายสตรีในชนบท ซึ่งคาดหวังว่าหากสตรีสามารถพึ่งพาตนเองได้

ก็จะเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีให้ดีขึ้น ก็เท่ากับว่าสามารถพัฒนาคนทั้งครอบครัว
 ร่วมด้วย ซึ่งการพัฒนานั้นกระทำโดยอาศัยพลังของกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญ เช่น กรมส่งเสริม
 การเกษตรเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อการพัฒนาสตรี ภารกิจประการหนึ่งได้แก่ การ
 สนับสนุนให้สตรีเกษตรรวมกลุ่มกันขึ้น เรียกว่า "กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร" ปัจจุบันมีจำนวนกลุ่ม
 ทั้งหมด 13,999 กลุ่ม สมาชิก 533,735 คน (สรุปผลการสัมมนานักวิชาการเคหกิจเกษตรทั่ว
 ประเทศ ปี 2543 ข้อมูลปีพ.ศ.2545 กรมส่งเสริมการเกษตร) หน่วยงานกรมพัฒนาชุมชนในรูป
 กลุ่มสตรีแม่บ้านมีจำนวน 4,480 กลุ่ม สมาชิก 112,000 คน กรมส่งเสริมสหกรณ์เป็นข้อมูล
 การเกษตรจำนวน 2,500 กลุ่ม สมาชิก 75,000 คน (ข้อมูลประจำปี 2545 กรมส่งเสริม
 สหกรณ์การเกษตร) ในรูปกลุ่มแม่บ้านสหกรณ์การเกษตร เพื่อเป็นแกนนำในการรับรู้ทางด้าน
 เกษตร เคหกิจเกษตรและให้ความรู้อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากขึ้น
 ในการประกอบอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับครอบครัวและชุมชน (กองพัฒนาการ
 บริหารงานการเกษตร, 2540) สำหรับการส่งเสริมกิจกรรมเชิงธุรกิจนั้น กรมส่งเสริมการเกษตร
 ตระหนักถึงความสำคัญว่าเป็นทางหนึ่งในการอยู่รอดของครอบครัว

ในระยะเวลาต่อมา สตรีในชุมชนชนบทจึงได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ ให้
 มีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง อาทิ การจัดตั้งกลุ่มสตรี และการส่งเสริมบทบาท
 อื่นๆ อีกมากมายโดยใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เรียกว่า " จากล่างสู่บน " ที่เน้นแนวคิดมี
 ส่วนร่วมของสตรีเป็นสำคัญ และการเกิดกลุ่มหรือองค์กรสตรีที่มีรูปแบบ ตลอดจนมีการ
 พึ่งพาตนเองเป็นเป้าหมายโดยการรวมกลุ่มของสตรีมีทั้งรูปแบบการรวมกลุ่มตามธรรมชาติก่อ
 ให้เกิดขึ้นเองในชุมชน และการรวมกลุ่มจากการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
 สังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่มุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ได้มีหน่วยงานของรัฐหลาย
 หน่วยงานเข้าไปพัฒนาศักยภาพสตรีในชนบทให้มีความรู้ ความสามารถ ใช้กระบวนการกลุ่ม
 เพื่อพัฒนากระบวนการผลิตทั้งในและนอกภาคเกษตรให้มีประสิทธิภาพ ให้คิดเอง ทำเอง มี
 ส่วนร่วมในชุมชนและนอกชุมชน มีการผลิตเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง มีรายได้เพิ่ม พึ่งตนเองได้
 จนถึงระดับธุรกิจ มีองค์กรที่เข้มแข็งและเครือข่ายธุรกิจชุมชนครบวงจร และต่อเนื่องทำให้
 ครอบครัว ชุมชน สังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดี ส่งเสริมสตรีในรูป กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ซึ่งได้รับ
 การสนับสนุน ทั้งงบประมาณและโอกาสในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของครอบครัวและของ
 ชุมชนมากขึ้น มีสถานภาพแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ คือ ไม่มีกฎหมายรองรับ มีแต่กฎข้อบังคับ
 ที่ทางได้กำหนดไว้เองอย่างหลวม ๆ กลุ่มมีอิสระมีความยืดหยุ่นในการบริหารด้วยความ
 สามารถของกลุ่มเอง สามารถพึ่งตนเองได้และได้รับการยอมรับจากชุมชน ดังเช่น กลุ่ม

แม่บ้านเกษตรกรป่าไผ่ ตำบลสันทราย อำเภอ สันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งมีสตรีมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตร เช่น กระเทียมดอง มะม่วงดอง โดยทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องกันตลอดปี และมีการพัฒนาเพื่อเพิ่มปริมาณการผลิตและคุณภาพสินค้าเครื่องมือและอุปกรณ์ การบรรจุภัณฑ์ ทำให้ผลิตภัณฑ์ได้มาตรฐานตามที่ต้องการ สามารถส่งออกจำหน่ายทั้งในและนอกชุมชนในปริมาณมาก สามารถต่อรองราคากับผู้ซื้อและกำหนดราคาสินค้าเองได้ ปัจจุบันมีที่ทำกรกลุ่มเป็นของตนเองบนพื้นที่ 5 ไร่ มีเงินทุนหมุนเวียนกว่า 1,000,000 บาท ทำให้ชุมชนนั้นยอมรับความสามารถของสตรีและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสวนจันทร์ศรี หมู่ 2 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช มีสมาชิก 30 คน จัดตั้งเมื่อปี 2533 มีนางอมรรัตน์ เกื้อกาญจน์เป็นประธานกลุ่ม ร่วมกันทำแปรรูปอาหารจากกล้วยเล็บมือนาง ซึ่งมีมากในหมู่บ้านนี้ ทำพืมนั่นน้ำ ทำดอกไม้จันทร์และพวงหรีด ทำกิจกรรมต่อเนื่องตลอดทั้งปี ผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายก็คือกล้วยเล็บมือนางอบน้ำผึ้ง จำหน่ายตามสถานที่ท่องเที่ยวของอำเภอพรหมคีรี เป็นแหล่งดูงานของจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้แม่บ้านสวนจันทร์ศรีมีรายได้เพิ่มครอบครัวละ 2,000-3,000 บาทต่อเดือน แก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้ครอบครัวพอมีพอกอยู่

และอีกตัวอย่างหนึ่งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านหัวฝาย หมู่ 3 ตำบลหนองช้างค้ำจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2524 โดยทางพัฒนาการอำเภอเมือง ได้เข้ามาจัดตั้งมีสมาชิก 35 คน ในระยะแรก ได้อบรมการแปรรูปอาหาร หัตถกรรม สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ การบริหารจัดการกลุ่ม ต่อมาได้ทำมะม่วงดองจำหน่ายในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะมะม่วงเน่า ทำให้กำไรน้อย ทางพัฒนาชุมชน ได้เข้ามาส่งเสริมให้มีการออมทรัพย์ของสมาชิกกลุ่มและเงินออมเฉลิมพระเกียรติ สะสมเงินออมเป็นรายเดือนได้ประมาณ 9 ปี มีเงินฝากมากขึ้น จึงได้เบิกเงินออมดังกล่าวมาให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อไปส่งเสริมอาชีพ เพราะเห็นว่าควรนำเงินที่สะสมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ สมาชิกไม่ต้องไปกู้ธนาคาร ดอกเบี้ยถูก ค่าประกันตนเอง สะดวก รวดเร็ว จึงมาตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อช่วยเหลือกันเองในชุมชน มีการระดมหุ้นและมีการเพิ่มสมาชิกใหม่ทุก ๆ ปี จนปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมจำนวน 924,720 บาท สมาชิก 161 ราย อีกกิจกรรมหนึ่ง คือ ได้จัดตั้งร้านค้าชุมชนหรือศูนย์สาธิตการตลาดของหมู่บ้านในปี 2536 โดยระดมหุ้นจากสมาชิกจำนวน 35 คนได้เงินจำนวน 18,000 บาท ซื้อสินค้าอุปโภค บริโภคที่จำเป็นในชีวิตประจำวันมาจำหน่ายให้แก่สมาชิกและชุมชน ณ บ้านเลขานุการเป็นร้านค้าชั่วคราว ต่อมาได้ขยายกิจกรรมเรื่อย ๆ เพิ่มสินค้าวัตถุดิบทางการเกษตรทุกปีจนถึงปัจจุบัน มีเงินทุนหมุนเวียน 649,225 บาท มีที่ดินและอาคารร้านค้าเป็นของตนเอง เนื้อที่ 1 งาน กำไร

สุทธิ 118,862 บาท สมาชิกจำนวน 176 คน สมาชิกได้รับผลประโยชน์มีเงินปันผล ซื้อสินค้า เชื่อได้ 1 เดือน ราคาถูก สะดวก สบาย อยู่ในหมู่บ้านมีการแบ่งเงินกำไรส่วนหนึ่งให้ชุมชนและผู้ด้อยโอกาส เป็นทุนการศึกษาแก่เด็กและซื้ออุปกรณ์กีฬา บำรุงวัดโรงเรียน ปรับปรุงไฟฟ้า หมู่บ้าน เสียตามสาย นอกจากนี้ยังได้ ส่งเสริมความรู้แก่สมาชิกในการจัดอบรมการแปรรูป ลำไยอบแห้ง การจัดทำปุ๋ยชีวภาพ จัดทำโครงการสนับสนุนของเงินงบประมาณในการจัดซื้อเตาอบลำไยและเงินทุนหมุนเวียนในการซื้อลำไยของสมาชิกและชุมชนมาแปรรูปลำไยอบแห้ง ซึ่งโครงการนี้มีประโยชน์ต่อสมาชิกและชุมชนเป็นอย่างมาก สามารถแก้ไขปัญหาราคาลำไยตกต่ำ สร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตเกษตร ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการจ้างแรงงานในชุมชนจากการทำลำไยอบแห้งดังกล่าว กลุ่มได้มีการปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ ด้านบรรจุกภัณฑ์ ด้านโรงเรียนแปรรูป ซึ่งผลสำเร็จดังกล่าวทำให้กลุ่มแม่บ้านนี้ได้รับรางวัลกลุ่มแม่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดในปี 2543 และผลิตภัณฑ์ลำไยอบแห้งของกลุ่มได้ถูกคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์เด่น 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ของตำบลหนองช้างค้ำของจังหวัดลำพูนและของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

จากสภาพการรวมกลุ่มของสตรีในชุมชนดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ผลกระทบที่มีต่อชุมชนอันเป็นผลมาจากการรวมตัวของสตรีในหมู่บ้านโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน และผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจต่อชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนอันเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มของสตรีในชุมชนชนบท
2. เพื่อศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มของสตรีในชุมชนชนบท

ผลที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก กลุ่มสตรีแม่บ้านกับครอบครัว เครือญาติ และกลุ่มอื่น ๆ ที่มีลักษณะเป็นการเพิ่มบทบาทของสตรีในชุมชน โดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม

2. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะบทบาทในการผลิตและการเพิ่มรายได้และการเรียนรู้ต่าง ๆ จากการรวมกลุ่มการแปรรูปผลผลิตการเกษตร การหาแหล่งทุน เทคโนโลยีการผลิตและการตลาด

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่วิจัยคือ หมู่บ้านห้วยฝายหมู่ 3 ตำบลหนองช้างคืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยมีเกณฑ์การเลือกพื้นที่ศึกษา คือ

1. เป็นหมู่บ้านที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา คือ คนในชุมชนมีการรวมตัวกัน มีความสามัคคี เป็นกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ หลายรูปแบบเพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ให้กับครอบครัวและชุมชน ทั้งด้านอาชีพ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและการพัฒนาชุมชน ตลอดจนแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

2. ขนาดของชุมชนไม่ใหญ่จนเกินไป การคมนาคมสะดวกพอสมควร สามารถเข้าไปศึกษาได้ตลอดเวลา เป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นชนบททางกายภาพ เช่น ภูมิประเทศสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา คือ สตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 5 คน คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 5 คน พ่อบ้านของสตรีที่เป็นและไม่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 5 คน กลุ่มผู้อาวุโสหรือผู้นำ จำนวน 5 คน และสมาชิกในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

ขอบเขตเนื้อหา

เนื้อหาในการศึกษาได้กำหนดประเด็นกว้าง ๆ เพื่อเป็นการศึกษาภาคสนามดังต่อไปนี้

1. บริบทของชุมชน

1.1 ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้าน อาณาเขต สาธารณสมบัติ การติดต่อสื่อสารภายในและภายนอกชุมชน

- ประวัติชุมชน
- ประชากร
- สภาพเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ รายได้
- แหล่งเงินทุน
- การถือครองที่ดิน
- การศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- วัฒนธรรม ประเพณี

1.2 ลักษณะทางสังคม

- ระบบครอบครัว เครือญาติ
- ผู้นำชุมชน
- องค์การต่าง ๆ ในชุมชน
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านหัวฝาย

2. การเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนอันเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มของสตรีในชุมชนชนบท

- 2.1 ความสัมพันธ์ในครัวเรือน เช่น การเลี้ยงดูบุตร การหารายได้ การใช้แรงงาน เวลาภายใน ครอบครัว เป็นต้น
- 2.2 ความสัมพันธ์กับเครือญาติ เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการประกอบอาชีพ การช่วยแรงงานในการเกษตร งานทำบุญประเพณี การเยี่ยมเยียนญาติผู้ใหญ่ เป็นต้น
- 2.3 ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูล แลกเปลี่ยนผลผลิตในการดำรงชีวิตประจำวัน การแลกเปลี่ยนแรงงาน เวลา การประสานงานในการทำกิจกรรมของชุมชน
- 2.4 ความสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มร้านค้าชุมชน การทำกิจกรรมร่วมของหมู่บ้าน การอบรมให้ความรู้ ข่าวสารของชุมชน เป็นต้น
- 2.5 ความสัมพันธ์กับผู้นำในชุมชน เช่น การมีส่วนร่วมในการวางแผน การแก้ไขปัญหาของชุมชน ร่วมกับผู้นำบ้าน การประสานงานกิจกรรมชุมชน วัด โรงเรียน เป็นต้น

3. ผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มของสตรีในชุมชนบท ในด้าน

- 3.1 รายรับ รายจ่ายของครอบครัว สมาชิกกลุ่ม องค์การต่าง ๆ ก่อนและหลังการจัดตั้งกลุ่มสตรี มีรายได้จากการประกอบอาชีพในไร่นา การเกษตรอื่น ๆ
- 3.2 การใช้แรงงาน เช่น แรงงานในครอบครัว แรงงานในการประกอบอาชีพต่าง ๆ
- 3.3 การใช้เงินทุน เช่น จำนวนเงิน แหล่งเงินทุนที่ใช้ในการประกอบอาชีพในสังคม
- 3.4 การซื้อ การขายผลผลิต เช่น การรวมกลุ่มรวบรวมผลผลิตทางการเกษตร ขายให้โรงงาน และการนำผลผลิตมาแปรรูป
- 3.5 การใช้เทคโนโลยี เครื่องมือ และอุปกรณ์ในการผลิต เช่น การใช้เครื่องรีดถุงพลาสติก การใช้เตาอบลำไย การใช้เครื่องคัดขนาดลำไย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การรวมกลุ่มของสตรีในชุมชน หมายถึง การที่สตรีในชุมชนเดียวกัน ได้มารวมตัวกันทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ เช่น การทำลำไยอบแห้ง การดองกระเทียม การทำดอกไม้แห้ง การออกแบบทอผ้า เป็นต้น

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน หมายถึง การติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การเยี่ยมเยียน ของคนในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมอันเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มของสตรี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรกับครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน องค์การต่าง ๆ ผู้นำชุมชน

ผลกระทบต่อชุมชนจากการรวมกลุ่มของสตรี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างสตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านกับครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนและผู้นำชุมชน และด้านเศรษฐกิจ ทางด้านรายได้ รายจ่าย การใช้แรงงาน การใช้เงินทุน การรวมซื้อ รวมกันขาย การใช้เทคโนโลยีของสมาชิกกลุ่ม กลุ่มองค์กรหลังการจัดตั้งกลุ่มสตรี